

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

(1919-2005)

Η ποίηση και η ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη

εγώ ανεβαίνω σ' έναν άσπρο ουρανό

Μ. Σαχτούρης, *Ο περίπατος*

Πλήρης ημερών και πλήρης έργου απέδρασε προς τον δικό του ουρανό στις 29 Μαρτίου τρέχοντος έτους 2005 ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης. Ποιητής χαρακτηριστικός και σημαντικός, και όχι μόνο της γενιάς του, με εντελώς προσωπικό ύφος, ο Μίλτος Σαχτούρης γεννήθηκε το 1919 στην Αθήνα, αλλά καταγόταν από την Ύδρα και ήταν δισέγγονος του αγωνιστή του '21 καπετάν Γιώργη Σαχτούρη. Φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1937 μέχρι το 1940. Ο θάνατος, το 1939, του πατέρα του Δημητρίου Σαχτούρη, δικαστικού και μετέπειτα νομικού συμβούλου του κράτους, ο οποίος ονειρευόταν για τον γιο του καριέρα νομικού, συνετέλεσε αποφασιστικά στη χειραφέτησή του· αποφασίζει λοιπόν να διακόψει τις σπουδές του και να αφοσιωθεί στη λογοτεχνία, ζώντας κυρίως από την οικογενειακή του περιουσία. Στο τέλος του 1941 ξεκινούν προβλήματα με την υγεία του: δοκιμάζεται και ταλαιπωρείται από φυματίωση μέχρι το 1945. Για την περιπέτειά του αυτή εξομολογείται: «Χωρίς την αρρώστια μου είναι ζήτημα αν είχα γίνει ποτέ ποιητής. Ενώ, αυτός ή τέτοιος που είμαι»¹. Η αρρώστια και ο θάνατος της μητέρας του το 1955, με την οποία είχε ουσιαστικό συναισθηματικό δεσμό, ήταν ένα άλλο γεγονός που τον ωρίμασε βαθιά.

Στα ελληνικά Γράμματα ο Σαχτούρης εμφανίστηκε το 1938, όταν δημοσίευσε στο εβδομαδιαίο περιοδικό *Εβδομάδα* ένα διήγημα με το ψευδώνυμο Μίλτος Χρυσάνθης. Ποιήματα άρχισε να γράφει το 1940, ενώ το 1941 εκδίδει με το ίδιο ψευδώνυμο την ποιητική συλλογή *Η μουσική των νησιών μου*, την οποία στη συνέχεια αποκέρυξε. Το 1943 γνωρίζεται και αναπτύσσει καθοριστική φιλία με τον ζωγράφο-ποιητή Νίκο Εγγονόπουλο, ενώ γνωρίζεται και με τον Ελύτη, μέσω του οποίου τον επόμενο χρόνο δημοσιεύονται στα επανεκδομένα *Νέα Γράμματα* έξι ποιήματά του. Έκτοτε αφοσιώθηκε αποκλειστικά στην ποίηση και εξέδωσε 14 ποιητικές συλλογές.

Ο Σαχτούρης ανήκει στην Α΄ Μεταπολεμική γενιά, η οποία διαμορφώθη-

¹ Τα αυτοσχόλια του ποιητή προέρχονται από το βιβλίο του Γιάννη Δάλλα: *Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης*, Κέδρος 1997.

κε σε ατμόσφαιρα πνιγηρών ιστορικών συμβάντων. Οι ποιητές της γενιάς αυτής αντλούν υλικό, το οποίο και μετουσιώνουν ο καθένας με τον τρόπο του σε ποίηση, από τη δεκαετία 1940-1950, στην οποία συνέβησαν συγκλονιστικά γεγονότα για τη χώρα μας (Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Εμφύλιος), αλλά και από την παρατεταμένη ψυχροπολεμική περίοδο της δεκαετίας του '50. Η βασανιστική προσωπική περιπέτεια με την υγεία του ποιητή και η σκληρή εποχή στην οποία ανδρώθηκε καθόρισαν την ποίηση και την ποιητική του και δημιούργησαν τις συνθήκες της ζοφερότητας που χαρακτηρίζει το έργο του. Ο Σαχτούρης είναι αυτοβιογραφικός ποιητής. Τα ποιήματά του γράφονται σε α' πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό) και προβάλλουν μια προσωπική αίσθηση του κόσμου. «Η ποίησή μου», λέει, «είναι μια συνεχής αυτοβιογραφία· μοιάζει -και πρέπει να διαβάζεται- σαν ένα είδος υποσυνείδητου ημερολογίου της ζωής μου».

Αν και το έργο του Σαχτούρη παρουσιάζεται σαν μια συνέχεια, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους. Η προδρομική του περίοδος χαρακτηρίζεται από έκπληξη και φόβο μπροστά σ' έναν δύσβατο κόσμο και περιλαμβάνει τις δύο πρώτες συλλογές του: *Η λησμονημένη* (1945) και *Παραλογαίς* (1948). Η *Λησμονημένη* περιέχει ποιήματα που γράφτηκαν τα κατοχικά χρόνια και κινείται σε ένα αόριστο κλίμα εικονιστικού συμβολισμού. Το πρόβλημά του με τη φυματίωση και η Κατοχή εγγράφονται στη συλλογή. Η συλλογή *Παραλογαίς* (παραιοπομπή στα δημοτικά τραγούδια, αλλά και στο παράλογο) περιλαμβάνει ποιήματα που γράφτηκαν στο τελευταίο διάστημα της κατοχής και κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Πρόκειται για ποιήματα που μοιάζουν με παραμύθια φρίκης και έχουν θέματα επινοημένα. Ο Σαχτούρης εδώ, επηρεασμένος από την υπερρεαλιστική εικονογραφία, απεικονίζει με προσωπικούς τόνους εφιαλτικές και αγχωτικές καταστάσεις. Οι επιρροές, αφομοιωμένες έστω, από τους Ελύτη, Εμπειρικό και κυρίως Εγγονόπουλο -η ζωγραφική γραφή των ποιημάτων του, η υπονόμηση του λυρισμού και η υπερρεαλιστική τεχνική σε αυτόν οφείλονται- είναι εμφανείς, ενώ ακούγονται δημοτικοί, σολωμικοί και καρυωτακικοί ήχοι, καθώς και ήχοι από καταραμένους ελάσσονες Γάλλους μετασυμβολιστές.

Η δεύτερη περίοδος περιλαμβάνει τις συλλογές: *Με το πρόσωπο στον τοίχο* (1952), *Όταν σας μιλώ* (1956), *Τα φάσματα ή Η χαρά στον άλλο δρόμο* (1958), *Ο περίπατος* (1960), *Τα στίγματα* (1962), *Σφραγίδα ή Η Όγδοη Σελήνη* (1964), *Το σκεύος* (1971). Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κατεξοχήν προσωπική. Ο ποιητής ακτινογραφεί την εποχή του, ενώ περιπλανάται στον κόσμο του παράλογου και παράλληλα ανακαλύπτει και εξερευνά τον χώρο του φανταστικού, προσεγγίζοντας την τεχνική των καθαρών ονείρων.

Η συλλογή *Με το πρόσωπο στον τοίχο*, εξομολογητική σχεδόν, περιλαμβάνει

ποιήματα που γράφτηκαν από το 1948 μέχρι το 1952 και απηχούν βιώματα και εμπειρίες του ποιητή από τη στρατιωτική του θητεία και τον Εμφύλιο. Τα πράγματα έχουν αποκτήσει γήινο βάρος, ενώ ο ποιητής εμβαθύνει και κερδίζει σε ένταση. Τα θέματα δεν είναι επινοημένα, κυμαίνονται ανάμεσα στις εμπειρίες και τα ποιητικά είδωλα και υπονοούν ψυχικές διαθέσεις και περιστάσεις της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ποίημα «Η Αποκριά», κολάζ εφιαλτικών εικόνων με στοιχεία παράλογου και φρίκης, το οποίο εκπέμπει δραματικότητα με διάχυτη απόγνωση: «μόνο περνούσαν φάλαγγες στρατιώτες εν - δυο/ εν - δυο με παγωμένα δόντια». Το ποίημα κινείται ανάμεσα σε δύο πραγματικότητες: την αληθινή αποκριά και το ποιητικό είδωλό της. Στην πραγματικότητα της αποκριάς εμπλέκεται και προβάλλει στο βάθος του ποιήματος η πραγματικότητα και η τραγωδία του Εμφυλίου και γενικότερα της εφιαλτικής εποχής του ποιητή. Η αποκριά, λοιπόν, συμβολίζει την τραγωδία του πολέμου, που ο ποιητής τη βλέπει να εκτυλίσσεται με χαρακτηριστικά μακάβριας γιορτής γι' αυτό και «μεταμφιέζει αυτή την ίδια τη γιορτή από εορταστική σε επικήδεια» (Ν. Αναγνωστάκη)² ή «αφαιρεί τη μάσκα από μια επικήδεια αποκριά που υποδύεται την εορταστική» (Χ. Μπράβος)³. Τα ποιήματα της συλλογής *Όταν σας μιλά* γράφτηκαν ανάμεσα στην αποστράτευσή του και την αρρώστια της μητέρας του και είναι ποιήματα χαμηλόφωνα, σχεδόν βιογραφικά και με ύφος ημερολογιακό. Με τα *Φάσματα ή Η χαρά στον άλλο δρόμο*, συλλογή γεμάτη νύχτα, φόβο, φρίκη και θάνατο, ο Σαχτούρης κορυφώνει και προάγει εσωτερικά το έργο του. Η εξομολόγηση δεν λείπει (π.χ. «Ο στρατιώτης ποιητής»), αλλά, καθώς χρησιμοποιείται συχνά το τρίτο πρόσωπο, ηποίησή του ακούγεται σαν αγωνία ή απολογισμός όλης της γενιάς (π.χ. «Ο τρελός λαγός»). Τα θέματα αποσυμπλέκονται από τις εμπειρίες του και εγγράφονται σε μια φανταστική πραγματικότητα. Το ποίημα «Το ψωμί» επαληθεύει αναφανδόν αυτή την παρατήρηση. Πρόκειται για ένα φάσμα, μια ιστορία με εμφανή σκηνική διάρθρωση που προβάλλεται σε επίπεδο φανταστικό. Στον *Περίπατο* ο Σαχτούρης γίνεται αποκαλυπτικότερος σχετικά με τις αιτίες του άγχους, αγγίζοντας πλέον το άγχος του θανάτου. Το ίδιο συμβαίνει και στην επόμενη συλλογή του, *Τα στίγματα*, που αποτελεί συμπύκνωση της ως τότε πορείας του. Με τη *Σφραγίδα ή Η όγδοη Σελήνη* η αλληγορία δίνει τη θέση της στη φαντασία. Στο *Σκεύος* ο ποιητής μιλά με τρόπο εννοιακό για την ασφυξία και τον πανικό, τη νεύρωση και την τρέλα, την αυτοκτονία και τον θάνατο. Η ένταση χαλαρώνει και ο ποιητής εμ-

2 Νόρα Αναγνωστάκη, «Οι "Δύσκολοι Καιροί" μέσα από την ποίηση του Μίλτου Σαχτούρη». Στον τόμο: *Μαγικές Εικόνες*, Νεφέλη 1980, σελ. 37.

3 Χρήστος Μπράβος, «Η Αποκριά του Μίλτου Σαχτούρη: Ξόρκι ή Όχημα της Φρίκης;», *Γράμματα και Τέχνες*, τεύχ. 16, Απρίλιος 1983, σελ. 25.

βαθύνει ακόμη περισσότερο. Το μεταβατικό Σκεύος αποτελεί το τέλος της δεύτερης και την αρχή της τρίτης περιόδου.

Η τρίτη περίοδος ξεκινά με το Σκεύος, κατεχοχόν όμως περιλαμβάνει τις συλλογές από το 1980 και εξής: *Χρωμοτραύματα* (1980), *Εκτοπλάσματα* (1986), *Καταβύθιση* (1990), *Έκτοτε* (1996), *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια* (1998). Ενδιαφέρον εν προκειμένω έχουν τα αυτοσχόλια του ποιητή: «Από τη Λησμονημένη ως τη Σφραγίδα ή Η όγδοη Σελήνη έχει ολοκληρωθεί μια πορεία (Το Σκεύος το βγάζω απέξω· μπορεί ν' ανοίγει μιαν άλλη αρχή, ακόμα δεν ξέρω!)». Και αργότερα: «Παράξενα μου φαίνονται τα καινούργια που γράφω (ακόμα και πολλά που περιέχονται στην τελευταία μου συλλογή, *Το Σκεύος*, 1971). Σαν να 'χουν γραφτεί από έναν άλλο άνθρωπο που πέρασε μια κόλαση και τώρα είναι λίγο, μα πολύ λίγο, πιο ησυχασμένα». Τα *Χρωμοτραύματα* έχουν απολογιστική διάθεση, ενώ στα *Εκτοπλάσματα* ο ποιητικός κόσμος κινείται ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι, ο τόνος είναι χαμηλός και αναμνηστικός, οι εικόνες και η χρωματική εξπρεσιονιστική δράση περιστέλλονται και το επέκεινα αντικρίζεται ήρεμα. Η *Καταβύθιση* βριθιέται από παραπομπές σε παρελθόντα ποιήματα και αναφορές σε σημαντικά για τον ποιητή πρόσωπα. Οι παραμορφώσεις των πρώτων συλλογών τείνουν να εκλείψουν, οι εικόνες σαν να έχουν θαμπώσει, ενώ επικρατεί μελαγχολία. Με τον ίδιο πάνω κάτω τρόπο κινούνται και οι δυο τελευταίες συλλογές του, *Έκτοτε* και *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια*. Η παρατήρηση του Β. Χατζηβασιλείου, με αφορμή την *Καταβύθιση*, ότι ο ποιητής «αποσύρει το βλέμμα του από την παρανοϊκή οθόνη του κόσμου, για να προσηλωθεί στο φαιό, άχρωμο είδωλο του βαθμιαίου, εντελώς δικού του αφανισμού»⁴, ισχύει για όλα τα βιβλία της τελευταίας περιόδου. Εμφανής είναι λοιπόν μια μεταστροφή του ποιητή. Σ' αυτή την περίοδο ο ποιητικός λόγος απογυμνώνεται, ενώ παρατηρούμε επιφάνειες ποιητών ή φίλων (Dylan Thomas, Κάφκα, Cross, Εμπειρικού κ.ά.). Δηλαδή, «εγκαταλείπεται ο "επινοημένος κόσμος" και τη θέση του παίρνει η διαμόρφωση μιας προσωπικής μυθολογίας, με αναγωγές στην κοινωνία των καλλιτεχνών» (Α. Φραντζή)⁵. Από την άλλη, όσο πλησιάζουμε προς το τέλος, επισημαίνεται «άδοξο κλεισίμο» του έργου του, καθώς μεγιστοποιούνται κάποιες αδυναμίες: «μονόχορδη, μονοφωνική ποίηση, συχνή επανάληψη μοτίβων και θεμάτων, ροπή προς τον μανιερισμό» (Ν. Λάζαρης)⁶.

Βασικές συνιστώσες της καλλιτεχνικής διαμόρφωσης του Σαχτούρη είναι ο υπερρεαλισμός, ο υπαρξισμός, ο συμβολισμός, το παράλογο και ο εξπρεσιονισμός.

4 Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, «Ο έρωτας είναι ο θάνατος. Μίλτος Σαχτούρης: *Καταβύθιση*», *Αντί*, τεύχ. 462 [Β' περίοδος], 22 Μαρτίου 1991, σελ. 63.

5 Άντεια Φραντζή, «Ο Μίλτος Σαχτούρης και η "δεξίωση" των ποιητών», *Εντευκτήριο*, τεύχ. 25, Χειμώνας 1993-1994, σελ. 14.

6 Νίκος Λάζαρης, «Μίλτος Σαχτούρης: *Καταβύθιση*», *Πλανόδιον*, τεύχ. 15, Δεκέμβριος 1991, σελ. 273.

Ο Σαχτούρης έχει εμφανείς υπερρεαλιστικές καταβολές, χωρίς να είναι ακραιφνής υπερρεαλιστής. «Ο υπερρεαλισμός με ελευθέρωσε από πολλά πράγματα... Και σαν τεχνίτη μ' έμαθε να ξεχωρίζω τη γνησιότητα μέσα στην ποίηση και να μεταχειρίζομαι άφοβα όλες τις λέξεις», αναφέρει. Ανήκει στη νεοϋπερρεαλιστική τάση της γενιάς του. Από τον υπερρεαλισμό κρατά τη φαντασία και την παραίσθηση, όχι όμως και τη συνειρμική εκφορά του λόγου ή τη ρητορικότητα. Χρησιμοποιεί τη γλώσσα όχι για να προκαλέσει έκπληξη ή να εντυπωσιάσει, όπως ο μεσοπολεμικός υπερρεαλιστής, αλλά ως όργανο μέσω του οποίου θα εκφράσει τη δραματική αίσθηση που του γεννά η εφιαλτική πραγματικότητα. Η θέση του μέσα σε αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα της εποχής του προκαλεί έντονη υπαρξιακή θλίψη και αγωνία. Ο υπαρξισμός του δεν απορρέει από φιλοσοφικές αντιλήψεις και αναζητήσεις, αλλά από τη διαλεκτική και βιωματική σχέση του με τα πράγματα. Γίνεται λοιπόν εκφραστής και απολογητής της κατακερματισμένης ανθρώπινης ύπαρξης και του σπαρασσόμενου κόσμου, ποιητής του ατομικού άγχους, με υπαρξιακή και μεταφυσική διάσταση, παρόλο που το έργο του απηχεί το άγχος ολόκληρης της εποχής. Το ποίημα «Ο τρελός λαγός» είναι η «ασπαίρουσα από τρόμο και πόνο ύπαρξη προς αδιέξοδους δρόμους», «ποιητική αυτοπροσωπογραφία». Επιπλέον, το έργο του γέμει συμβόλων, πραγματικών και ποιητικών -έξω δηλαδή από την οπτική εμπειρία, όπως π.χ. ο άνθρωπος-πετεινός, οι πεταλούδες-σκύλοι ή το αυτοκίνητο-φάντασμα- τα οποία δεν είναι αόριστα ή επινοημένα, αλλά ανάγονται ευθέως στα πράγματα και δρουν με την αμεσότητα των εικόνων. Στο ποίημα «Το ψωμί» τα κυρίαρχα μοτίβα καρβέλι και ουρανός είναι σύμβολα, που παραπέμπουν στα υλικά και τα πνευματικά αγαθά.

Το παράλογο, προερχόμενο από τη μαγεία των παραμυθιών και των παραλογών, προκύπτει από την είσδυση του φανταστικού στοιχείου στην πραγματικότητα και αυτόματα από τη διασάλευση της λογικής τάξης: τα πράγματα χάνουν τη φυσικότητά τους, οι σχέσεις διαστρέφονται και φτάνουν ως την παραμόρφωση. Ωστόσο, όπως ισχυρίζεται η Ν. Αναγνωστάκη, το παράλογο στην ποίησή του είναι «μια έκφραση του αληθινού σ' ένα παράδοξο σχήμα»⁷. Εμφανίζεται με διάφορους τύπους: αντιστροφή ή αντιμετάθεση ρόλων, διαστρέβλωση ή παραποίηση της πραγματικότητας, μεταμορφώσεις και μεταστοιχειώσεις («έναν πατέρα γίνεται περίστροφο», άνθρωποι που «στα χέρια τα παπούτσια τους φορούσαν»), αναιρετικές κινήσεις («Δεν έχω γράψει ποιήματα - πάντα θα γράφω ποιήματα» ή «πεθαμένα παιδιά ανέβαιναν ολοένα στον ουρανό/ κατέβαιναν μια στιγμή να πάρουν τους αετούς τους»), αφύσικοι μετασχηματισμοί που οδη-

7 Νόρα Αναγνωστάκη, ό.π., σελ. 25.

γούν σε τερατογενέσεις ή ανατρεπτικές διαδικασίες («Το βράδυ βγήκε το φεγγάρι/ αποκριάτικο/ γεμάτο μίσος/ το δέσαν και το πέταξαν στη θάλασσα/ μαχαιρωμένο»), ζωομορφισμός της φύσης (π.χ. λουλούδια με απλωτά τα χέρια και με ανθρώπινη λαλιά).

Ο εξπρεσιονισμός του Σαχτούρη ξεκινά από την ανάγκη του να ερμηνεύσει υποκειμενικά τον κόσμο, όχι μέσω των αισθήσεων, αλλά μέσω του φανταστικού και του παράλογου στοιχείου. Διασταυρώνει λοιπόν σκηνές οράματος και φρίκης και υπερβαίνει τις αντιθέσεις φυσικού και υπερφυσικού. Με αυτόν τον τρόπο ο ποιητής απεικονίζει τη βία και διαμαρτύρεται εναντίον της, αναπαριστά και καταγγέλλει τον εκτρωματικό και απάνθρωπο κόσμο. Να επισημάνουμε επιπλέον ότι ο Σαχτούρης έμεινε ανεπηρέαστος από τις ιδεολογικές διαμάχες και τους φανατισμούς της εποχής, όχι όμως και από το εκτυλισσόμενο δράμα. Γι' αυτό και τα ποιήματά του, έστω και αν δεν έχουν άμεσες κοινωνικές αναφορές και δεν είναι δηλωτικά επίκαιρα, έχουν κοινωνική διάσταση.

Τα δομικά στοιχεία του σαχτουρικού ποιήματος, σύμφωνα με τον Γ. Δάλλα, είναι: 1. Μια ιστορία-μήνυμα. 2. Η σκηνική διάρθρωση: διαδοχικές σκηνές με προτίμηση στα γκρο πλάνα, που δείχνουν την ιστορία εν κινήσει. 3. Η ιδεοπλαστική εικόνα: ισότιμες μια ιδέα και μια παράσταση, η ιδέα και η πλαστική απεικόνισή της. Η ιδεοπλαστική εικόνα στο ποίημα «Το ψωμί» π.χ. εγκλείεται στη λέξη ουρανός. Κυρίαρχη τεκτονική και εκφραστική μονάδα της ποίησής του είναι η εικόνα: καθαρή, διαυγής (χωρίς την παρεμβολή ψυχολογικών περιγραφών ή ιδεολογικών σημάνσεων), αυτοδύναμη, παραστατική. Όλα σχεδόν τα ποιήματά του έχουν συντεθεί με την τεχνική του μοντάζ εικόνων. Λέει ο ίδιος: «Το ποίημά μου ξεκινά πάντα με μια εικόνα. Η πρώτη αυτή εικόνα είναι συχνά βοηθητική της κύριας που ακολουθεί. Άλλοτε πάλι συμβαίνει αυτή η πρώτη να είναι και η κυρίαρχη εικόνα του ποιήματος». Η ποίηση του Σαχτούρη είναι ζωγραφική. «Η ζωγραφική με βοήθησε πολύ στην ποίησή μου. Ορισμένα ποιήματα βγήκαν από οράματα ζωγράφων, που είχα δει, και από εικόνες εν γένει», βεβαιώνει. Κάθε του ποίημα είναι ζωγραφική σύνθεση, όπου το σχήμα και το χρώμα δεν είναι διακοσμητικά αλλά εκφραστικά μέσα, στοιχεία ισότιμα με τις λέξεις. Τα χρώματα αντιστοιχούν σε διαθέσεις και είναι για τον Σαχτούρη «σύνεργα απαραίτητα και σταθερά, για να μπορεί να φασματοποιεί και να φασματοσκοπεί τον κόσμο» (Δ. Ν. Μαρωνίτης)⁸. Πολλές λέξεις του αναφέρονται ή υποβάλλουν σε ορισμένο χρώμα: αίμα, τριαντάφυλλο, πίσσα, χιόνι, ουρανός. Κυριαρχούν, αλληλοσυμπλεκόμενα, το κόκκινο (χρώμα του αίματος και της ζωής), το μαύρο (της άρνησης ή του θανάτου), το άσπρο (της λύτρωσης ή του μηδενός).

⁸ Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Τα πράγματα και τα φάσματα». Στον τόμο: *Μίλτος Σαχτούρης, Άνθρωποι - χρώματα - ζώα - μηχανές*, Εκδόσεις Γνώση 1980, σελ. 28.

Ο κόσμος του Σαχτούρη είναι ιδιωτικός, κλειστός και περιχαρακωμένος, γεμάτος κίνδυνο, βία, αίμα, άγχος, δυστυχία, μοναξιά. Ο ορίζοντας είναι στενευμένος, χωρίς διέξοδο. Ο ποιητής ζει «μέσα σ' έναν εχθρικό κόσμο, του οποίου η θέα τον τρομάζει και τον πανικοβάλλει. Με τα χαρακτηριστικά παραμορφωμένα από το φόβο, αισθάνεται τον εαυτό του σαν ένα είδος κυνηγημένου ζώου, που τρέχει ζητώντας διέξοδο, για να διαπιστώσει ωστόσο ότι η περιοχή που κινείται είναι κλειστή από παντού, ότι τρέχει σ' ένα περιχαρακωμένο στρατόπεδο, με τους διώκτες του πάντοτε σε επιφυλακή. Κι αυτό επιτείνει το φόβο, τον πανικό και την απελπισία». (Β. Βαρίκας)⁹. Αυτός ο κόσμος σκηνοθετείται με τη μορφή του μαγικού παραμυθιού, της σκοτεινής μπαλάντας, της αλληγορίας ή της παραβολής· και, καθώς αντανακλάται στον παραμορφωτικό καθρέφτη του εγώ του, φαντάζει αλλόκοτος, τερατώδης, τρομακτικός, παραμορφωμένος, γεμάτος με καθημαγμένα πρόσωπα, διαμελισμένα σώματα, κατερειπωμένα σκηνικά. Ο έρωτας υπάρχει σαν ανάμνηση και παροδική διάθεση. Το εφιαλτικό στοιχείο προβάλλεται έντονα και αντικατοπτρίζει τις φρικαλεότητες και τα ίχνη που άφησαν στην ψυχή του. «Είναι η εποχή μου, φυσικά, που την έζησα στιγμή τη στιγμή και εξ επαφής», εξηγεί για την αγριότητα των ποιημάτων του. Ενώ η Ν. Αναγνωστάκη προσθέτει ότι ο Σαχτούρης: «Δεν εμπιστεύεται πια τίποτα: το αγαθό γίνεται δαιμονιακό· το απλό - γρίφος· το κακό - αθώο.»¹⁰. Το ποίημα «Ο στρατιώτης ποιητής» εκφράζει τα αισθήματα φρίκης και τρόμου, που κυριαρχούν στην ποίησή του, και δίνει μια ζωντανή εικόνα της εποχής: «τη μιαν ημέρα έτρεμα/ την άλλην ανατρίχιαζα/ μέσα στο φόβο/ μέσα στο φόβο/ πέρασε η ζωή μου». Και η αντίδραση: «δεν έχω γράψει ποιήματα/ μόνο σταυρούς/ σε μνήματα/ καρφώνω». Κοινωνική δηλαδή και καίρια πολιτική πράξη. Ωστόσο, ο Σαχτούρης δεν είναι απαισιόδοξος. Λέει ο ίδιος: «Τα ποιήματά μου δεν είναι απαισιόδοξα. Απεναντίας, είναι σαν τα ξόρκια. Ξορκίζουν το κακό. Μοιάζουν με μάσκες αφρικανικές. Με μάσκες ζώων και προγόνων, για να ξορκιστεί ο θάνατος». Ένα από τα κυρίαρχα μοτίβα του, ο ουρανός, αναδύεται λυτρωτικά: «Ας μην το κρύβουμε/ διψάμε για ουρανό!» ή «πάντα θα 'χουμε ανάγκη από ουρανό». Ο Σαχτούρης, όπως λέει ο Γ. Θέμελης, «περιέχει μέσα στην κόλασή του ουρανό, και η κραυγή του πόνου είναι κραυγή για ουρανό, για εξαγορά και λύτρωση της ψυχής του και του κόσμου του»¹¹. Επιπλέον, αισθάνεται να τον βαραίνει η ευθύνη μιας αποστολής: «Εγώ/ κληρονόμος πουλιών/ πρέπει/ έστω και με σπασμένα φτερά/ να πετάω» («Ο ελεγκτής»).

9 Βάσος Βαρίκας, «Μίλτου Σαχτούρη: "Τα στίγματα"». Στον τόμο: *Συγγραφείς και κείμενα*, Ερμής 1975, σελ. 113.

10 Νόρα Αναγνωστάκη, ό.π., σελ. 35-36.

11 Γιώργος Θέμελης, «Μίλτος Σαχτούρης». Στον τόμο: *Η σύγχρονη ποίησή μας Ι*, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη 1978, σελ. 219.

Η γλώσσα του Σαχτούρη είναι ιδιότυπη, υποβλητική, καίρια και επ' ουδενί διακοσμητική. Η συντακτική δομή του λόγου και το λεξιλόγιο ανταποκρίνονται στον ρυθμό και τη δομή της καθημερινής ομιλίας και χαρακτηρίζονται από ολιγάρκεια, χωρίς αυτό να σημαίνει γλωσσική ανεπάρκεια. Ο στίχος είναι ελεύθερος, η γραφή αφαιρετική, εξαιρετικά λιτή και έκδηλα αντιλυρική, η έκφραση ελλειπτική, πυκνή και επιγραμματική, η μυθοπλασία απaráμιλλη. Ο λόγος χρησιμοποιείται μεταφορικά και μετωνυμικά, είναι παραστατικός, γυμνός, ρηματικός, διαθέτει απλότητα και φραστική οικονομία. Κυριαρχούν τα ουσιαστικά και τα ρήματα. Η πρόταση, ακρογωνιαίος λίθος του ποιήματος, τείνει να γίνει κατηγορική, η σύνδεση παρατακτική ή ασύνδετη. Ο ποιητής είναι λεξικά εύστοχος, αποφεύγει το περιττό, δεν φλυαρεί και δεν πλατειάζει. Συχνά έχουμε επανάληψη φράσεων ή στίχων (π.χ. «Ο στρατιώτης ποιητής»), ενώ απαντώνται διάφορα επαναλαμβανόμενα μοτίβα, όπως: *σκύλος, μαχαίρι, ουρανός, κήπος, φεγγάρι, αίμα*. Χαρακτηριστική είναι επίσης η ζωολογία του: παντός είδους ζώα (χερσαία, θαλάσσια και πετούμενα), με εμμονή στον *πετεινό* και στον *σκύλο*, κυκλοφορούν στα ποιήματά του.

Η ποίηση του Σαχτούρη είναι «ενιαίας δομής», ένα «ποίημα εν προόδω», κινείται γύρω από τους ίδιους ή ομοειδείς θεματικούς άξονες, σχεδόν χωρίς καμιά ποιητική εξέλιξη ή αλλαγή στο κλίμα. Παρατηρούμε έναν δικό του αυτόνομο κόσμο, με ίδια σύμβολα, παραλλαγές στα ίδια μοτίβα, εντυπώσεις και διαθέσεις σε μεγάλη ποικιλία συνδυασμών, αποχρώσεις του ίδιου αναλλοίωτου οράματος. Η επανάληψη αποτελεί στοιχείο της ιδιοτυπίας του. Ωστόσο, εμβαθύνοντας βαθμιαία στον ίδιο χώρο, διατηρεί αμείωτη την εσωτερική του ένταση.

Ο Σαχτούρης δημιούργησε ένα τελείως προσωπικό σύμπαν, αρχιτεκτονικά δομημένο και με ενότητα ύφους και περιεχομένου. Ανήκει ασφαλώς στην πρωτοπορία των μεταπολεμικών ποιητών. Η ποίησή του είναι ένας διάλογος του πραγματικού με το φανταστικό, τα ποιήματά του δραματικοί μονόλογοι· από μέσα τους αναδύεται η οδύνη των πραγμάτων. Το έργο του είναι αυθεντικό, με αμεσότητα και έντονη υποβλητικότητα. Από τους αντιπροσωπευτικότερους και γνησιότερους ποιητές μας ο Σαχτούρης, μοναχικός, αντιηρωικός, τελείως ιδιόμορφη παρουσία στη μεταπολεμική ποίηση, επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τους νεότερους ποιητές, κυρίως της γενιάς του '70 και του '80. Θεωρώ ότι η δραστικότερη συμβολή του στη νεοελληνική ποίηση είναι ο τρόπος με τον οποίο μας βοήθησε μέσω των ποιημάτων του να εξοικειωθούμε με το παράλογο και το εφιαλτικό· δίνοντάς τους δηλαδή μορφή (με λέξεις, χρώματα και εικόνες), κατάφερε να τα απογυμνώσει ως έναν βαθμό από τη φρίκη που γεννά το απροσδιόριστο και το ακατανόητο, αφαιρώντας παράλληλα και ένα κομμάτι τρόμου

από τη δική μας οπτική. Από αυτήν ακριβώς την παράμετρο, νομίζω, πηγάζει και η μεγάλη αγάπη και αποδοχή για το έργο του από το σύνολο σχεδόν του αναγνωστικού κοινού.

Κι έτσι, βυθοσκοπώντας επίμονα καθ' όλη τη διάρκεια του ποιητικού του βίου, ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης, πλήρης ημερών και πλήρης έργου, απέδρασε στις 29 Μαρτίου τρέχοντος έτους 2005 προς τον δικό του ουρανό. Για να γράψει, ασφαλώς, καινούργια ποιήματα.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Μίλτος Σαχτούρης. Άνθρωποι - χρώματα - ζώα - μηχανές*, Εκδόσεις Γνώση 1980
- Περιοδικό *Γράμματα και Τέχνες*, τεύχ. 16, Απρίλιος 1983 (αφιερωματικό τεύχος)
- Περιοδικό *Ηλέξη*, τεύχ. 123-124, Σεπτέμβρης-Δεκέμβρης 1994 (αφιερωματικό τεύχος)
- Γιάννης Δάλλας, *Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης*, Κέδρος 1997
- *Για τον Σαχτούρη. Κριτικά Κείμενα*. Εισαγωγή, ανθολόγηση κειμένων: Δώρα Μέντη, Εκδόσεις Αιγαίον 1998

[Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Φιλολογική* (Αφιέρωμα: Μίλτος Σαχτούρης), τεύχ. 92, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2005]